

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

*Снігова Сніжана Миколаївна,
аспірант Донецького національного
технічного університету
e-mail: snegovajasnezhana@rambler.ru*

Проаналізовані особливості розвитку ринку освітніх послуг на державному і регіональному рівнях. Досліджена динаміка чинників, що впливають на якість освітніх послуг.

Проанализированы особенности развития рынка образовательных услуг на государственном и региональном уровнях. Исследована динамика факторов, влияющих на качество образовательных услуг.

Постановка проблеми. Поява і розвиток нових знань, інновацій, передових технологій багато в чому залежить від стану системи професійної освіти і розподілу науково-інженерних кадрів. Економічні умови, що змінюються, пред'являють нові вимоги до сучасного фахівця, який повинен не тільки володіти системою професійних знань, але і бути здібним до індивідуальної творчої діяльності, самоосвіти і підвищення свого інтелектуального і культурного рівня. Забезпечення досягнення встановлених вимог можливе за рахунок структурних змін у вищій освіті. При цьому загальнодержавне реформування вищої освіти повинно враховувати особливості і проблеми розвитку системи освіти на рівні кожного регіону. Це обумовлює актуальність визначення регіональних тенденцій і динаміки розвитку ринку освітніх послуг.

Аналіз останніх публікацій. Аналізу розвитку інтелектуального потенціалу присвячені роботи Е. Бельтюкова, С. Шаповал, В. Дюндіна. Питанням реформування освітньої системи присвячені роботи І. Васильченко, І. Майбурова

Мета. Аналіз тенденцій розвитку ринку освітніх послуг Донецької області.

Основний зміст дослідження. Для вироблення рішень по вдосконаленню якості освітніх послуг необхідні аналітичні дані, які ґрунтуються на традиційній кількісній оцінці. Основні кількісні параметри, що відбивають якісні зміни освітніх послуг, можна згрупувати в три блоки для діагностування:

1) блок освітньої діяльності (обсяги прийому і випуску вищими навчальними закладами, кількість студентів на 10 тис. населення, чисельність аспірантів і докторантів, необхідність і можливість здобуття другої освіти; структура підготовки за освітньо-кваліфікаційними рівнями; співвідношення структури підготовки за галузями знань і виявленої потреби у фахівцях економіки регіону);

2) блок кадрової забезпеченості (чисельність і структура професорсько-викладацького складу, співвідношення кількості викладачів і студентів);

3) блок соціально-економічного забезпечення (стан матеріально-технічної бази навчальних закладів; структура фінансування).

Підготовку фахівців в Донецькій області в 2010/2011 навчальному році здійснювали 82 навчальних заклади. З них 27 закладів III – IV рівня акредитації (55,5% це навчальні заклади державної форми власності) і 55 закладів I-II рівня акредитації (з них 96,5% - установи державної форми власності) [1]. Для порівняння в європейських країнах кількість ВНЗ значно менша ніж в Україні: у Німеччині – 78, Польщі – 58, Великобританії – 113 [2]. Приведені дані свідчать про необхідність оптимізації мережі вищих навчальних закладів.

Зміни в макроекономічному середовищі (пропаганда навчання протягом всього життя, підвищення вимог працедавців, а саме наявність у претендента на робоче місце вищої освіти, демографічна ситуація, що погіршується) вищих навчальних закладів привело до значних коливань показників блоку освітньої діяльності (рис. 1) [1, 3–7].

Особливістю розвитку ринку освітніх послуг Донецької області є зниження на 15,5% кількості ВНЗ I-II рівня акредитації. У зв'язку з цим за період 2004 - 2011 роки абсолютна чисельність

прийнятих студентів у ВНЗ I-II рівня акредитації зменшилася на 35,1% (20,8 тис.чол.). Така тенденція пояснюється зниженням обсягів прийому на 23,9%

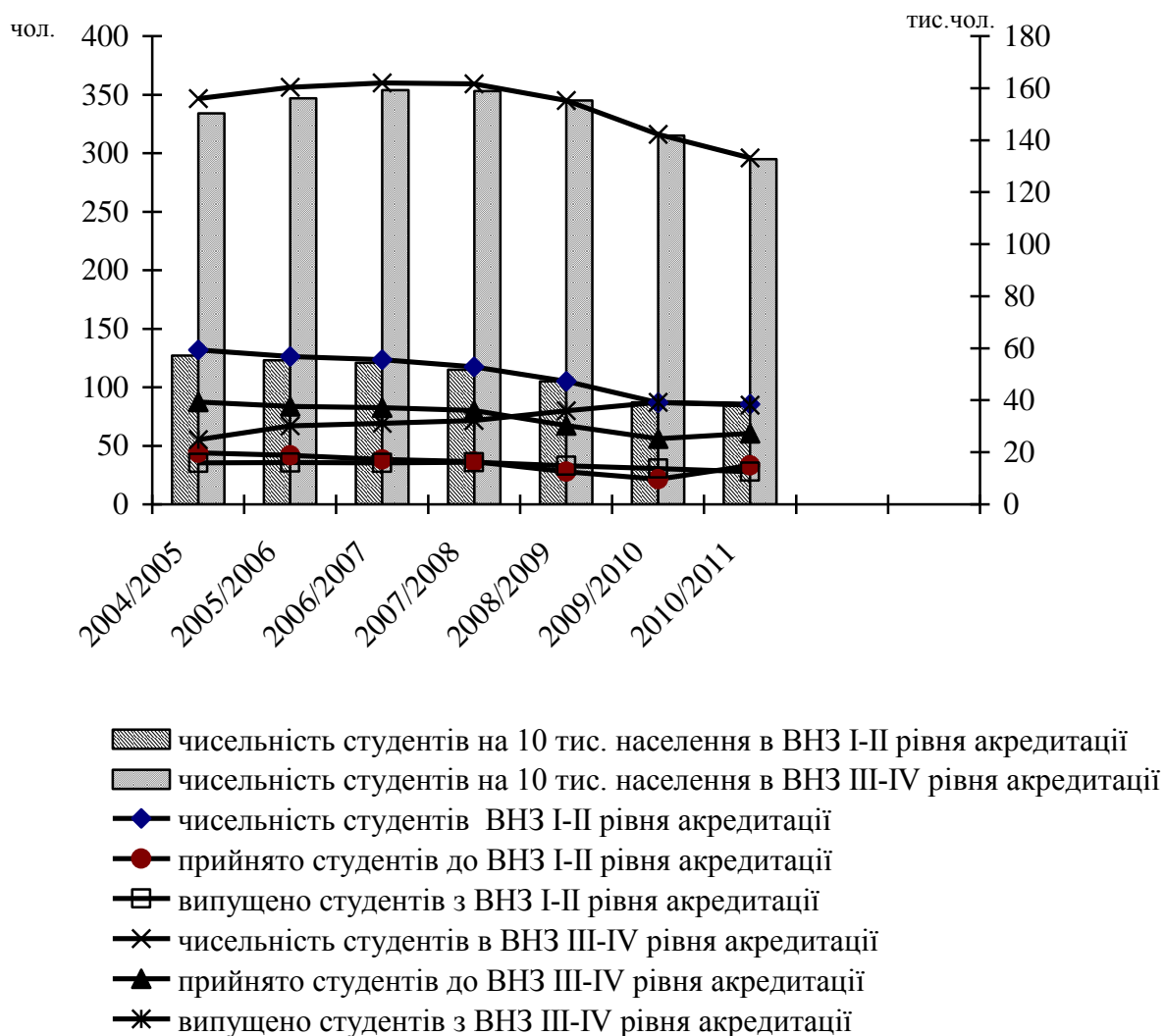

Рис. 1 Динаміка показників блоку освітньої діяльності

Чисельність студентів у ВНЗ III – IV рівня акредитації за період 2004 - 2006 роки збільшується на 3,8%, а з 2006 р. по 2011 р. спостерігається стійка тенденція зменшення чисельності студентів на 17,6 % (рис. 1). Збільшення чисельності студентів в першу чергу пов'язане із значним зростанням їх чисельності на заочному відділенні. Це свідчить про зростання інтересу до здобування закінченої вищої освіти.

Вищий відсоток зниження прийому у ВНЗ I-II рівня

акредитації пояснюється вступом частини контингенту абітурієнтів до ВНЗ III – IV рівня акредитації, а також за рахунок скорочення ліцензійного набору прийому по деяких спеціальностях і об'єднанням деяких ВНЗ.

Необхідно звернути увагу, що відбувається зміна структури чисельності студентів у розрахунку на 10000 населення. Так, в 2004/2005 – 2006/2007 навчальних роках цей показник виріс на 12,4% для ВНЗ III – IV рівня акредитації, а в 2010/2011 навчальному році він знизився на 16,7%. Швидшими темпами відбувалося зниження чисельності студентів з розрахунку на 10000 населення для ВНЗ I-II рівня акредитації на 28,9%.

Така динаміка підготовки кадрів по різних рівнях акредитації привела до істотних диспропорцій в підготовці молодших спеціалістів, бакалаврів і спеціалістів. Якщо в 2004/2005 навчальному році на одного випускника спеціаліста доводилося 0,64 випускника молодших спеціалістів, то в 2010/2011 навчальному році – 0,33 молодших спеціалістів, тобто відбулося зниження майже в 2 рази.

Протягом 2005/2006 – 2010/2011 навчального року спостерігається збільшення випуску фахівців вищої кваліфікації (бакалавр, спеціаліст, магістр) і зниження рівня підготовки молодших спеціалістів (табл. 1).

Таблиця 1

Випуск фахівців за рівнями кваліфікації, чол.

Рік	Всього	Зокрема по освітньо-кваліфікаційних рівнях			
		магістр	спеціаліст	бакалавр	Молодший спеціаліст
2005	46279	3379	18581	3224	21095
2006	46985	3377	19687	3104	20817
2007	48372	3283	19583	4288	21218
2008	50652	3761	19945	7330	19616
2009	52976	5187	20512	8794	18483
2010	50658	5396	18522	9509	17231

За аналізований період зменшення підготовки молодших

спеціалістів склало 18,3%, що обумовлене зменшенням кількості ВНЗ I - II рівня акредитації, а також зниженням інтересу до даного рівня кваліфікації з боку абітурієнтів. Майже в 3 рази зросла чисельність випускників з кваліфікацією бакалавр. Загальний приріст чисельності випускників з вищою кваліфікацією склав 32,7%. Це привело до зміни структури випуску по кваліфікаційних рівнях. Так в 2005/2006 навчальному році загальна чисельність випущених фахівців складала 46,3 тис.чол., зокрема 45,6% доводиться на молодших спеціалістів і 54,4% на бакалаврів, спеціалістів і магістрів. У 2010/2011 навчальному році частка фахівців високої кваліфікації склала 65,9% від загального випуску, молодших спеціалістів – 34,1%.

Підготовка фахівців з таких напрямів як інженерія, архітектура, медицина, хімія ведеться у ВНЗ державної форми власності. Це пояснюється наявністю відповідного матеріального забезпечення і науковими школами, що сформувалися на їх базі. Для закладів недержавної форми власності властива підготовка фахівців в області економіки і підприємництва, соціологічних досліджень, права.

Як свідчить аналіз розрахованих на підставі даних Обласного управління статистики в Донецькій області показників [1, 3–7], за період 2006 – 2011 роки по всіх галузях знань спостерігається зниження чисельності студентів, прийнятих на початковий цикл навчання. Так, підготовка фахівців з інженерних спеціальностей для ВНЗ I – II рівня акредитації скоротилася на 2,9 тис.чол. або 38,2%, по цьому ж напрямку спостерігається незначне збільшення підготовки у ВНЗ III – IV рівня акредитації на 0,33 %.

У структурі підготовки по галузях знань найбільшу частку займає підготовка по напрямках економіка і підприємництво – 30,4% для ВНЗ III - IV рівня акредитації і 10,2% для ВНЗ I - II рівня акредитації, інженерія – 31% і 39,6% відповідно, транспорт - 3,1% і 7% відповідно (рис. 2, рис. 3).

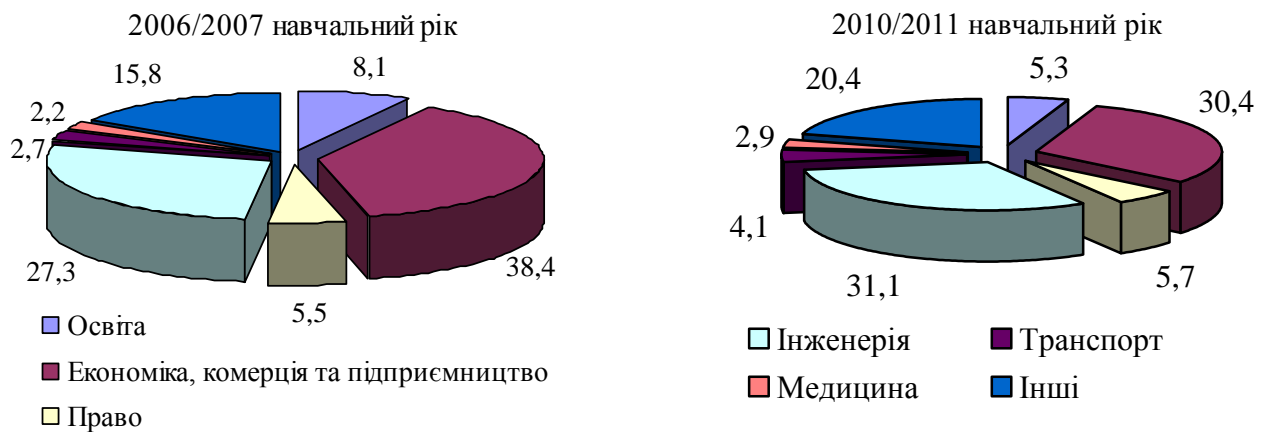

Рис. 2 Структура підготовки спеціалістів за галузями знань ВНЗ III - IV рівня акредитації

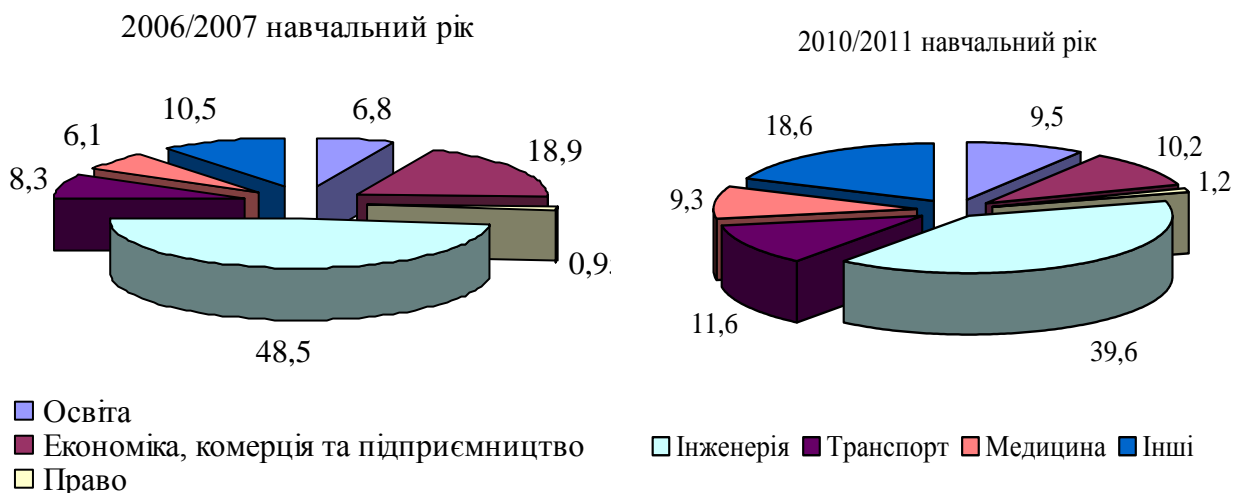

Рис. 3 Структура підготовки спеціалістів за галузями знань ВНЗ I - II рівня акредитації

Важливим чинником, що впливає на якість підготовки фахівців, є кадровий потенціал навчальних закладів (табл. 2).

За даними табл. 2 в 2008/2009 році чисельність професорсько-викладацького персоналу в цілому збільшилася на 6% в порівнянні з 2005/2006, але зменшилася в порівнянні з 2007/2008 навчальним роком.

За цей же період спостерігається випереджаючі темпи зростання кількості осіб, що мають вчений ступінь в порівнянні з тими, хто її не має. Так, темп приросту чисельності кандидатів наук на 15,1 процентних пункти більше, ніж приріст основного

викладацького складу.

Таблиця 2

Динаміка чисельності професорсько-викладацького персоналу для ВНЗ III-IV рівня акредитації

	Основний персонал	Мають вчений ступінь		Мають вчене звання	
		доктор наук	кандидат наук	професор	доцент
2005/2006					
Кількість, чол.	7576	758	3607	682	2821
2006/2007					
Кількість, чол.	7774	779	3902	717	2859
Відхилення	102,6	102,7	108,2	105,1	101,3
2007/2008					
Кількість, чол.	8161	843	4146	755	3151
Відхилення	107,7	111,2	114,9	110,7	111,7
2008/2009					
Кількість, чол.	8032	883	4368	804	3091
Відхилення	106,0	116,5	121,1	117,9	109,6
2009/2010					
Кількість, чол.	9592	897	4305	779	3040
Відхилення	126,6	118,3	119,4	114,2	107,8
2010/2011					
Кількість, чол.	9274	886	4268	730	2910
Відхилення	122,4	116,9	118,3	107,0	130,2

За цей період спостерігається зменшення чисельності осіб, які отримали вчене звання доцента на 60 чол. Це пов'язано з посилюванням вимог до отримання вченого звання.

За наявності загальної позитивної тенденції збільшення кількості кваліфікованих працівників у сфері освіти необхідно також відзначити зменшення чисельності студентів у розрахунку на одного викладача (табл. 3).

Для порівняння в провідних вищих навчальних закладах США на одного викладача доводиться 6 студентів і чисельність

докторів наук серед викладачів складає 97%. Такий високий відсоток досягається за рахунок можливості присудження вчених ступенів самим ВНЗ [8].

Таблиця 3

Динаміка співвідношення студентів до чисельності викладацького складу, чол.

Навчальний рік	На 1 викладача основного персоналу	На 1 викладача, який має вчений ступінь		На 1 викладача, який має вчене звання	
		доктор наук	кандидат наук	професор	доцент
2005/2006	21	212	44	325	57
2006/2007	21	208	42	226	57
2007/2008	20	192	39	214	51
2008/2009	19	176	36	193	50
2009/2010	15	159	33	183	47
2010/2011	14	150	31	182	46

Побудовано автором за даними Облстат управління в Донецькій області

Таким чином, приведені дані свідчать про недостатній рівень забезпеченості професорсько-викладацьким складом, який виконує наукові розробки. Така тенденція приводить до погіршення якості освітніх послуг.

Зростає частка осіб, які одержують другу вищу освіту. Це обумовлено наступними причинами: неможливість працевлаштуватися по отриманій спеціальності, збільшений контроль з боку адміністрації до відповідності фахівців посаді, впровадження в практику концепції навчання протягом всього життя.

Підготовка фахівців здійснюється за рахунок різних джерел: коштів державного бюджету, коштів місцевих бюджетів, коштів фізичних осіб. Підготовка фахівців в навчальних закладах I-II рівня акредитації за період 2005 - 2010 роки за рахунок коштів фізичних осіб зменшується на 51,2%. При цьому необхідно відзначити збільшення розміру державного замовлення для ВНЗ I-II рівня акредитації: 46%, 47,7%, 49,6%, 50,7%, 51,0% відповідно.

У структурі джерел фінансування підготовки фахівців ВНЗ III – IV рівня акредитації значну частку складають кошти фізичних осіб, які мають стійку тенденцію до зменшення у зв'язку з кризою і зменшенням доходів громадян: у 2005 р. - 65,6%, а в 2010 р. - 59,1%. В той же час збільшується розмір державного замовлення на підготовку фахівців вищої кваліфікації (33,7%, 36,5%, 40,8% відповідно). Дана тенденція обумовлена політикою держави в області вищої освіти. Слід зазначити незначну питому вагу підготовки за рахунок коштів юридичних осіб, що свідчить про не зацікавленість підприємств в підготовці фахівців для власного виробництва.

Важливою характеристикою ефективності системи підготовки фахівців є показник можливості працевлаштування випускників. За період 2006-2008 роки кількість звернень випускників в Донецький обласний центр зайнятості зменшувалася з 54,3% до 52,4%. У жовтні 2009 року число випускників ВНЗ, що звернулися до центру зайнятості, склало 57,5% від загального числа випускників різних навчальних закладів. Дана тенденція говорить про не затребуваність молодих фахівців ринком праці, що пояснюється не можливістю досягнення необхідного рівня кваліфікації (відсутність досвіду роботи за фахом).

Висновки. Проведене дослідження показало.

1. Зниження чисельності студентів у ВНЗ Донецької області, а також обсягів прийому. Значне збільшення підготовки фахівців вищої кваліфікації при зниженні підготовки молодших спеціалістів, що може привести до диспропорцій на ринку праці.

2. Позитивною тенденцією для Донецької області, як представника промислового регіону, є збереження значної питомої ваги підготовки по галузях знань інженерія, транспорт.

3. Спостерігається позитивна тенденція зменшення кількості студентів на одного викладача. При цьому збільшується чисельність викладачів що мають вчений ступінь кандидата і доктора наук. 86% докторів наук мають вчене звання професора, 71% кандидатів наук – вчене звання доцента.

4. За аналізований період збільшуються обсяги підготовки за рахунок коштів державного бюджету, спостерігається низька активність підприємств в підготовці кадрів.

5. Існуюча система збору інформації не може повністю забезпечити інформаційні потреби всіх учасників на ринку освітніх послуг. Доступні дані формують одностороннє і часто фрагментарне уявлення про рівень якості освітніх послуг і ступеня задоволення запитів споживачів. Відповідно до міжнародних стандартів їх доцільно доповнити інформацією про: наявність сертифікатів якості NQA, кількість працевлаштованих випускників даного року випуску, наявність реклаमाцій на молодих фахівців.

Література

1. Статистичний бюлетень «Вищі навчальні заклади Донецької області на початок 2010/2011 навчального року». – Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2011. – 175 с.

2. Вахович І.М. Дослідження теоретичних аспектів доцільності процесу укрупнення ВНЗ в Україні / І.М. Вахович, Ю.В. Волинчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 2. – С. 101 – 107.

3. Статистичний бюлетень «Вищі навчальні заклади Донецької області на початок 2005/2006 навчального року». – Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2006. – 89 с.

4. Статистичний бюлетень «Вищі навчальні заклади Донецької області на початок 2006/2007 навчального року». – Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2007. – 100 с.

5. Статистичний бюлетень «Вищі навчальні заклади Донецької області на початок 2007/2008 навчального року». – Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2008. – 125 с.

6. Статистичний бюлетень «Вищі навчальні заклади Донецької області на початок 2008/2009 навчального року». – Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2009. – 172 с.

7. Статистичний бюлетень «Вищі навчальні заклади Донецької області на початок 2009/2010 навчального року». – Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2010. – 175 с.

8. Васильченко І. Удосконалення та реформування освітньої системи у провідних країнах світу / Іван Васильченко, Зоя Васильченко // Вища школа. – 2009. – № 5. – С. 77 – 89.